

ÚVODNÁ FÁZA BENÁTSKO-UHORSKÉHO SPORU O ÚZEMIE DALMÁCIE DO POLOVICÉ 12. STOROČIA

MARTIN ŠTEFÁNIK

ŠTEFÁNIK, M.: The Introductory Phase of Venice-Hungarian Contention concerning the Dalmatian Territory till the Half of 12 Century. *Vojenská história*, 8, 4, 2004, pp 13 – 29, Bratislava.

In the study the author deals with a topic that has not been elaborated in the Slovak historic publication yet. He leans on the works of authors writing in Croatian, Italian, Hungarian and German, but also on contemporary chronicles and collections of sources related to the mentioned topic. He follows the linkage of Dalmatia and Byzantium and the gradual release of this relation. In chronological sequence there are given interventions of Byzantium, Venice, Hungary and partially also of Genoa into the Croatian Kingdom's matters and internal clashes and battles among individual centres on Dalmatian coast. He describes diplomatic efforts of Hungarian King Koloman at domination over Dalmatia, military actions between Hungary and Venice that with interruptions lasted almost 300 years. *Military History. Southern Europe. 12th Century. Territorial Clash on Dalmatia.*

Dnešné Chorvátsko pozostáva z viacerých historických území – na severovýchode Slavónska, stredného vlastného Chorvátska a pobrežnej Dalmácie. Nepravidelný tvar krajiny a južným smerom pretiahnuté územie Dalmácie je výsledkom kombinácie prírodných a politických faktorov. Geografický tvar terénu v zázemí a tvar pobrežia vo významnej miere podmienil stáročný boj Benátskej republiky a Uhorského kráľovstva o toto námorné strategické územie.

Prečo bola Dalmácia taká dôležitá pre námornú plavbu? Predovšetkým – všetky tri vetvy v oblasti Jadranského mora (široko, bora a mistrál) umožňujú pohodlnejšiu a rýchlejšiu plavbu pozdĺž Dalmácie, zvlášť pre trasy smerujúce na východ. Pobrežie má vo vzdušnej vzdialenosti dĺžku asi 600 km, v skutočnosti však množstvo zákutí a zálivov ponúka takmer trojnásobok – 1571 km členitého pobrežia. Disponuje 871 ostrovmi a ostrovčekmi. V porovnaní s protihľým rovným talianskym pobrežím má teda množstvo prirodzených základní, kam sa mohli lode v prípade akéhokoľvek nebezpečenstva uchýliť do bezpečia.¹ Vrcholky hôr a členitý terén poskytovali oporné body orientácie námorníkov, čo bolo mimoriadne dôležité v dobe, keď ešte neexistovali technické možnosti stanovenia polohy lodí. Preto sa plavilo len počas dňa a na dohľad od pobrežia. Západné – talianske pobrežie Jadranu je naproti tomu prevažne málo členité bez nápadných vyvýšení s dvoma – tromi prirodzenými prístavmi, vhodnými na krátkodobé pristátie, a navyše rozsiahle plytčiny ho robia ťažko prístupným. To spôsobilo, že námorné mocnosti sa vždy snažili ovládnuť skôr dalmátske ako protihľé talianske pobrežie, ktoré sa vďaka svojej polohe stávalo objektom záujmu mocných mestských zoskupení alebo talianskych regionálnych štátov zo zázemia. Dalmácia poskytovala okrem toho aj množstvo surovín a poľnohospodárskych produktov (drevo, obilie a vápenec), ktorými Benátky z domácich zdrojov nedisponovali.² Geograficko-prírodné podmienky boli základom rozvoja ich námornej plavby a bez nich nebolo možné dosiahnuť na Jadranskom mori postavenie námornej veľmoci. Preto bola otázka Dalmácie v benátskej politike základnou a prvoradou prioritou a až do 15. storočia najdôležitejším momentom ich zahraničnej politiky.

¹SZENDE, Z.: La Dalmazia sul limite tra oriente ed occidente. In: *Corvina XXI*, 1943, anno VI-nuova serie, s. 69.

²TADIĆ, J.: Venezia e la costa orientale dell'Adriatico fino al secolo XV. In: *Venezia e il Levante fino al secolo XV*. Ed. A. Pertusi, *Civiltà veneziana*, Studi 27, Firenze 1973, s. 690-691, 695-696; CESSI, R.: *La repubblica di Venezia e il problema adriatico*. Napoli 1953, s. 55-56.

Skutočný ozbrojený súboj s Uhorskom sa začal až na prelome 11. a 12. storočia, keď kráľ Koloman vstúpil aktívne do tohto sporu. Predpoklady a príčiny preň sa utvárali už počas 200 – 300 rokov predošlého vývoja a siahajú hlboko pred rok 1000. Tak Benátky, ako aj Dalmácia, v 9. storočí ešte oficiálne podliehali byzantskému panovníkovi; Benátky sa však z tohto područia postupne vymaňovali. Predstavovali pre východných cisárov akési „okno“ na Západ, jediné územie, ktoré im na severnom Jadrane ešte formálne prináležalo.³ Spočiatku bola pre Benátky príslušnosť k východnému cisárstvu napriek podriadenému postaveniu v zásade výhodná, pretože im zaistovala v krehkom období ich rastu lepšiu pozíciu voči silnej Franskej ríši. Vďaka ekvilibristickej politike na rozhraní veľmocí dokázali zabezpečiť, že ako jediné územie na Apeninskom polostrove – ináč doméne franského vplyvu – boli aj formálne nezávislé od zvrchovanosti franského a neskôr nemeckého cisára. Zároveň im vyhovovalo byzantské nezasahovanie a veľmi radi vyplnili vytvorené mocenské vákuum na severnom Jadrane.

Dalmácia bola v tomto ohľade k Byzancii väčšmi pripútaná. Konštantinopolskí cisári zasahovali do jej dejín dlhšie a intenzívnejšie ako do benátskych. Viackrát v krátkom časovom slede odovzdávali vládu nad Dalmáciou rôznym panovníkom ako svojim zástupcom (benátskemu dóžovi, chorvátskemu a uhorskému kráľovi) podľa toho, ako to momentálne vyhovovalo ich diplomacii. Takéto striedanie však z dlhodobého hľadiska napokon spôsobilo, že v Dalmácii po niekoľkých storočiach prišli o uznanie svojej zvrchovanosti.

Počiatočná spoločná príslušnosť Benátok a Dalmácie k Byzantskej ríši znamenala, že tam Benátčan podliehal tým istým zákonom ako doma, necítil sa úplne „cudzincem“ (aspoň v právnom zmysle slova nie) a vytvárali sa tak väzby, ktoré prostredníctvom Jadranského mora spájali obe teritória. Obyvateľstvo Dalmácie bolo sústredené v prosperujúcich pobrežných mestách, osídlených prevažne románskym etnikom príbuzným s Benátčanmi. Mestá mali dlhú tradíciu siahajúcu hlboko do rímskej histórie, žili viac-menej autonómny životom, spolupracovali alebo súperili podľa momentálnej situácie; spoločne vystupovali len vo chvíľach ohrozenia alebo významných politických rozhodnutí. Od prenikajúceho slovanského elementu sa líšili vyšším sociálno-kultúrnym stupňom vývoja, spočiatku aj odlišným spôsobom života (obchodovaním) a kresťanským náboženstvom. Ako najvyššiu autoritu rešpektovali východných cisárov. Románske obyvateľstvo bolo kultúrne i rečovo bližšie Benátčanom ako Slovanom. Začiatkom 10. storočia sa vo vnútrozemí vytvorilo Chorvátske kráľovstvo, ktoré v Dalmácii tiež ovládalo niekoľko mladších novovzniknutých základní (tu bol slovanský element silnejší) a ich prostredníctvom zasahovalo do tamojšej situácie.⁴

Benátčania zatiaľ severne od nich upevňovali svoju pozíciu ako najväčší a najmocnejší jadranský prístav. Spočiatku ovládli riečnu dopravu v severnom Taliansku. Nie náhodou písal o nich anonymný autor z Pavie: „*A tento ľud neorie, neseje a nežne – a predsa je a pije ako všetci ostatní.*“ Od 9. storočia sa začali preorientovávať na námornú plavbu. Správy o sile ich loďstva, o predchodcoch galér s dvoma radmi vesiel s posádkou 150 mužov prenikli až za Alpy a svedčia o ich rastúcom vplyve. V tej dobe nadobudol na význame obchod s otrokmi, pričom ich významná časť pochádzala z ešte pohanských oblastí obývaných Slovanmi. Tam sa nachádzal aj ďalší dôležitý artikel – drevo potrebné v stavebníctve a na konštrukciu

³ORTALLI, Gh.: Venezia dalle origini a Pietro II Orseolo. In: Storia d'Italia vol. I. Ed. G. Galasso. Torino 1987, s. 369-404.

⁴Popis odlišnosti pobrežného (románskeho) a vnútrozemského (slovanského) obyvateľstva zanechali kronikári z 10. aj 11. storočia, tieto rozdielnosti teda dlhodobo pretrvávali. V rámci Slovanov sa ako osobitná skupina rozlišovali Chorváti. Constantinus VII. Porfyrogenetos: De administrando imperio C. 30 – De themate Dalmatiae narratio. C. 31 – De Chrobotis et terra quam nunc incolunt. In: GOMBOS, A. F.: Catalogus fontium historiae hungaricae, tomus I. Budapestini 1937, s. 735-738 (č. 1703); TOMBOR, T.: Il Veneto, l'Ungheria, l'Adriatico. I millenari legami storici artistici e umani. Venezia 1989, s. 82.

Podľa výskytu vlastných mien a zohľadnení ďalších okolností mohli tvoriť Slovania okolo jednej osminy obyvateľstva miest, zvyšok boli Románi. BRUNELLI, V.: Storia della città di Zara. Trieste 1974, s. 294, 305.

lodí. Benátky začali postupne vytláčať ostatné národnosti z námorných trás smerujúcich do Konštantinopolu.⁵

Podľa známeho historika námornej plavby a obchodu F. C. Lanea sa dá na mori zbohatnúť dvojakým spôsobom: pirátstvom alebo praktizovaním pravidelného obchodu. Každá námorná veľmoc začína prvým spôsobom a až po upevnení svojho postavenia „objaví“ výhody druhého spôsobu. Budovaním loďstva sa tak od korzárskeho výpadku a olupovania nepriateľov prešlo k ochrane obchodných konvojov a snahe o likvidovanie ostatných pirátov. Tejto úlohy sa Benátky postupne zhostovali ako súčasť starobylej námornej veľmoci – Byzantskej ríše. Po prvej „pirátskej“ fáze vývoja začali Benátky sprevádzať byzantské obchodné lode za účelom ich ochrany. Popritom pozvoľne s oslabovaním byzantskej námornej moci úspešne zväčšovali vlastný podiel na obchodovaní a rozširovali oblasť kontrolovanú svojím loďstvom až do južnej Dalmácie. Časom sa stali pre Byzanciu nepostrádateľnými, prevzali obchod do vlastných rúk a začali diktovať podmienky podľa vlastných predstáv. Arabskí spisovatelia už v 10. storočí definovali Jadranské more ako *Giun al-Banādiqin*, benátsky záliv.

Od začiatku 9. storočia sa v Dalmácii veľmi rozmohlo pobrežné pirátstvo praktizované slovanským obyvateľstvom. Ich lode s plochým dnom a nízkym ponorom boli usposobené na krátke výjazdy na more a rýchle návraty do ústí riek, kde sa mohli pohybovať aj medzi skalnatým pobrežím a na plytčinách. Pirátstvo sa im stalo bežným a regulárnym spôsobom obživy, časť koristi odovzdávali miestnym vládcom, ktorí pre nich predstavovali väčšiu autoritu, ako vzdialení byzantský cisár. Piráti boli zvlášť rozšírení v strednej a južnej Dalmácii v okolí ústia rieky Neretva (taliansky Narenta), kde ovládli aj okolité ostrovy (Brač, Korčula a Lastovo).⁶ Od tejto doby sa datujú výpravy Benátčanov do dalmátskej oblasti za účelom ich potlačenia. Už dóža Pietro Tradonico⁷ podnikol veľké výpravy v rokoch 839 – 849, ostré boje bez definitívneho víťaza sa odohrávali za dynastie dóžov z rodu Candianovcov koncom 9. a začiatkom 10. storočia. Okolo roku 899 – 900 zaútočili na benátsku lagúnu aj staromaďarskí kočovníci, so svojimi loďkami z prútia potiahnutými kožou neuspeli proti modernej benátskej flotile. Benátky dosiahli historické víťazstvo nad Maďarmi pri Albirole neďaleko miesta, kde necelé storočie predtým porazili syna Karola Veľkého.⁸ Po Maďaroch ostali v oko-

⁵JURČIĆ, H.: Die sogenannten „*Pacta conventa*“ in kroatischen Sicht. In: Jahrbuch Ungarn 1969, s. 12 (pozn. 6); CRACCO, G.: Venezia nel medioevo. „Un altro mondo“. In: Storia d'Italia I. Ed. G. Galasso. Torino 1987, s. 8; LANE, F. C.: Storia di Venezia. Torino 1991, s. 9-13; ORTALLI, ref 3, s. 394-395, 399-400; SESTAN, E.: La conquista veneziana della Dalmazia. In: Storia della civiltà veneziana, vol. 1 – dalle origini al secolo di Marco Polo. Firenze 1979, s. 159, 163.

⁶PRAGA, G.: Storia di Dalmazia. Varese 1981, s. 56-60; LANE, ref 5, s. 9; ORTALLI, ref 3, s. 421.

⁷Práve dóža Pietro Tradonico bol prvým benátskym vládcom, ktorý začal uskutočňovať politiku skutočne nezávislú od Byzantskej ríše. Dóža bol v tejto dobe síce volený ľudovým zhromaždením, fakticky ale vždy pochádzal z jednej z najmocnejších rodín a jeho neobmedzené kompetencie boli na úrovni kráľovských. Konanie dóžu teda možno stotožniť so štátom. Dóžovská „*monarchia*“ sa zmenila na mestský štát – šľachtickú republiku až v druhej polovici 12. storočia. Odvtedy začali byť dóžovské právomoci obmedzované množstvom rád a komisií. LANE, ref 5, s. 105-109; DA MOSTO, A.: L'Archivio di Stato di Venezia. Indice generale storico, descrittivo ed analitico, vol. I. Roma 1937, s. 16-17; TIEPOLO, M. F.: Archivio di stato di Venezia, Antichi regimi. In: Guida generale degli archivi di stato italiani, vol. IV (S – Z), s. 884-885; CRACCO, ref 5, s. 18.

⁸„...*Sed ad Venecias introgressi cum aequis adque pellicis navibus... Verum etiam temptantes Rivoaltum et Metamaucum ingredi per loca que Albiola vocantur...tum domnus Petrus dux (dóža Pietro Tribuno – pozn. M. Š.) navali exercitu, Dei protectus auxilio, predictos Ungros in fugam vertit.*“ Kronika diakona Jána (Iohannes Diaconus) z prelomu 10. a 11. storočia, v talianskej historiografii známeho pod menom GIOVANNI DIACONO: *Istoria Veneticorum. Fonti per la Storia dell'Italia medievale. Liber III, 37. Storici italiani dal Cinquecento al Millecinquecento ad uso delle scuole* 2. Ed. L. A. BERTO. Bologna 1999, s. 149. Ďalšie pramene, ktoré o invázii informujú, sú talianska kronika Gervasia Ricobalda z Ferrary a kronika dóžu Andreu Dandola, obe zo 14. storočia. Dandolova kronika zo 14. storočia mylne stanovuje dobu útoku na rok 906. *Chronikon Venetum Andree Danduli VIII.*⁹³¹⁻³². In: GOMBOS, ref 4, tomus I, s. 58-59 (č. 160); *Historia imperatorum Romano-germanicorum a Carolo Magno usque ad a. 1298.* In: GOMBOS, ref 4, tomus II, s. 1036-1037 (č. 2470).

lí Benátok miestne názvy pripomínajúce ich prítomnosť (*strata Ungarorum*).⁹ Bol to prvý kontakt Benátok s kočovníkmi, ktorí mali neskôr založiť uhorský štát.

V období po Metodovej smrti a páde Veľkomoravskej ríše sa do Dalmácie uchýlili mnohí utečenci, ktorí zavádzali slovanskú liturgiu. Ich centrom bolo „chorvátske“ biskupstvo v Nine (tal. Nona), čo vyvolalo odpor u tradičných cirkevných hodnostárov, splitského arcibiskupa a zadarškého biskupa. Spor bol jednou z rovín slovansko-románskeho antagonizmu v Dalmácii a musel ho riešiť pápež. Na synode v Spilite roku 925 pápežský legáti prehlásili za jediný liturgický jazyk latinčinu a pápež potvrdil tento príkaz osobitne chorvátskemu kráľovi Tomislavovi.¹⁰

V polovici 10. storočia slovanskí piráti z Dalmácie dokonca zaútočili priamo na východnú časť Benátok – ostrov Olivolo.¹¹ Keďže predstaviteľ byzantskej moci nebol schopný zabezpečiť poriadok a bezpečnosť, odvádzali dalmátske mestá pirátom časť platby určenej pre byzantskú správu. Aj samotné Benátky im platili tribút, situácia sa načas upokojila a slovanskí piráti (zvaní „*Narentani*“ podľa talianskeho názvu rieky Neretvy) začali prechádzať do druhej, „*obchodníckej*“, fázy. Objavili výnosnosť obchodu s otrokmi, začali praktizovať hospodárske kontakty s pobrežnými mestami a krok za krokom sa stávali viac kupcami ako pirátmi. V období pred rokom 1000 už boli schopní spustiť na vodu loďstvo rozsahom aj silou porovnateľné s benátskym.¹² Pre Benátky sa tak stali hrozbou konkurenciou.

Rok 1000 bol zlomom v dejinách Dalmácie. Hrou osudu sa v roku, keď vzniklo Uhorské kráľovstvo, súčasne uskutočnila vojenská výprava Benátčanov, ktorá položila základy ich stáročnej nadvlády a nárokov na dalmátske územie. Na dóžovskom tróne sedela od roku 991 jedna z najvýraznejších osobností doby – Pietro Orseolo II., ktorý hneď v prvom roku vlády dosiahol od byzantských panovníkov rozsiahle obchodné privilégia a zníženie daní. Benátčania sa v zmluvách už nepovažovali za „*poddaných*“, ale za obyvateľov suverénneho štátu. Zároveň odmietol platiť výkupné za mier – *pretium pacis* – pirátom v Dalmácii, a títo odpovedali oživením a zintenzívnením výpadov proti benátskym obchodným lodiam. Dalmátske mestá žiadali o ochranu – neposkytol im ju však najvyšší vládca – byzantský cisár, ale dostalo sa im jej od benátskeho dóžu. To dostatočne ilustruje námornú silu, ktorú už Benátky predstavovali.

Ešte dôležitejší, ako vojenské víťazstvo (mohlo sa ľahko zmeniť), však bol dóžov úspech na diplomatickom poli, ktorý mu zaistil priazeň veľmoci. Hlavnou úlohou bolo udržať si dobré vzťahy s východným cisárstvom (bolo stále formálnym vlastníkom Dalmácie) a západným cisárstvom (ktoré intenzívne zasahovalo do záležitostí Talianska). Túto politiku rovnováhy zvládol Orseolo tak dobre, že uzavrel príbuzenské zväzky s oboma cisárskymi rodinami.

Ako spojenec oboch cisárov vyrazil dóža Orseolo na jar roku 1000 na víťazné ťaženie od Istrie pozdĺž dalmátskeho pobrežia. Postavil sa do role „*osloboditeľa*“ a ochrancu mierového obchodovania. Šikovným vyjednávaním vyvolal nepriateľstvo medzi miestnymi slovanskými vládcami. Tých, ktorí sa nepoddali dobrovoľne, si podrobil násilím. Definitívne ukončil obdobie pirátskej činnosti v Dalmácii. V nasledujúcich storočiach sa ešte veľa bojovalo o ovládnutie pobrežia. Vždy to ale bol boj s cudzou veľmocou (väčšinou s Uhorskom, niekedy Janovom), s ktorou sa mestá spájali v snahe vymaniť sa zo závislosti na Benátkach.

⁹Antonius Bellonus Utinensis: Vitae patriarcharum Aquileiensiū. In: GOMBOS, ref 4, tomus I, s. 299 (č. 663); Otto I. rex Germaniae, imperator Romanorum, A. 967. In: GOMBOS, ref 4, tomus III, 1938, s. 1776 (č. 4125).

¹⁰STIPISIC, J. – ŠAMŠALOVIC, M.: Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae vol. I (743 – 1100), (ďalej uvádzané ako CDCDS I). Zagrabiae 1967, s. 28-30 (č. 22, 925), s. 33-35 (č. 24, 925).

Nin bol ešte po celé 11. storočie vnímaný ako Slovanmi osídlené mesto. V listine o majetkovej dohode z roku 1072 mali jeho obyvatelia ako jedna stránka právnej záležitosti všetci slovanské mená, pričom Zadarčania, ako druhá stránka, figurovali ako *latini*. CDCDS I, s. 126-128 (č. 93, 1072); BRUNELLI, ref 4, s. 271-272, 300.

¹¹GIOVANNI DIACONO, ref 8, Liber IV, 6, s. 158. ROMANIN, S.: Storia documentata di Venezia, vol. I. Venezia 1973, s. 151-154, 169-170; TIEPOLO, M. F.: Cronologia veneziana fino al 1300. In: Storia della civiltà veneziana, vol. I – dalle origini al secolo di Marco Polo, Firenze 1979, s. 413. TOMBOR, ref 4, s. 3-5, 8.

¹²LANE, ref 5, s. 28-31; PRAGA, ref 6, s. 60-61, 64-65. BRUNELLI, ref 4, s. 308.

Najťažšie boje sa odohrali pri ústí Neretvy a na ostrovoch Korčula a Lastovo, kde boli pozície pirátov veľmi silné. Obyvateľstvo miest videlo v príchode benátskej flotily oslobodenie od pirátskeho nebezpečenstva. Počas ťaženia sa dóžovi postupne od severu na juh dobrovoľne vzdávali dalmátske ostrovy Krk, Rab, Pag, aj pobrežné mestá Zadar, Šibenik, Trogir, Split a Dubrovnik. Pietro Orseolo si podrobil aj pobrežné mestá v rukách Chorvátov – dobyl ich významné centrum Biograd na Moru (tal. Zaruvecchia) asi 25 km od Zadaru. Zasiahol tiež do bojov Chorvátov o následníctvo na trón medzi bratmi Svetoslavom Surinjom, Krešimírom a Gojslavom a prinútil ich uzavrieť mier. Ako záruku dodržiavania dohôd vzal za rukojemníka Svetoslavovho syna Stjepana, ktorého oženil so svojou dcérou Icelou.

Dalmácia tak dostala so súhlasom byzantského cisára nového protektora – Benátky. Dóža Orseolo a jeho následníci sa mohli titulovať *Venetorum atque Dalmaticorum dux* (neskôr *dux Venetiae et Dalmatiae*), čo hneď uznala tak pápežská, ako aj nemecká cisárska kancelária. V modlitbách a oficiálnych príležitostiach, keď sa spomínali mená panovníkov, mal dóža čestné miesto popri byzantských cisároch. Tí boli v tejto dobe natoľko zamestnaní bojom so Saracénmi, že nemali čas ani možnosť zaoberať sa periférnou dalmátskou otázkou. Benátsky dóža predbežne figuroval ako zástupca najvyššej byzantskej moci, ktorá sa postupne stávala viac chimérou, ako reálnou silou.

Hlavný význam roku 1000 spočíval predovšetkým v založení tradície právneho nároku, v čom Benátky o celé storočie predišli Uhorské kráľovstvo. O priamej benátskej správe nemôže byť ani reči, nepostavili sa pevnosti so stálymi posádkami ani sa neustanovili trvalé mechanizmy priamej kontroly. Jednotlivé dalmátske mestá sa naďalej spravovali autonómne a niektoré sa nanajvýš zaviazali platiť symbolické tribúty (zväčša v podobe surovín) alebo vystrojiť lode do benátskych služieb. Symbolika spočívala aj v benátskej tradícii „*Zenby s morom*“, ktorá s najväčšou pravdepodobnosťou vznikla už v tomto období a slávila sa počas celej existencie benátskeho štátu až do konca 18. storočia. Nábožensko-mocenský rituál, keď dóža vyplával pred zrakmi celého obyvateľstva na pozlátenej galére na more, predstavoval jeden z najvýznamnejších sviatkov. Sila loďstva a nadvláda nad morom (čiže Jadranským pobrežím, teda Dalmáciou) symbolizovala zmysel a podstatu života Benátčanov – obchodovanie. Orseolovou výpravou si Benátčania vytvorili v Dalmácii množstvo „*otvorených dverí*“ pre obchodovanie a začali budovať sieť svojich obchodných staníc pri ceste na Východ. Začala sa pre nich éra budovania veľmocenského postavenia na Jadrane.¹³

Pietro Orseolo II. bol takou výraznou osobnosťou, že ešte počas svojho života presadil za spoluvládcu svojho syna Ota (tal. Ottone). Keď Pietro roku 1009 zomieral, jeho syn sa bez problémov ujal moci. Oto Orseolo mal za manželku sestru prvého uhorského kráľa Štefana Svätého, ktorú si vzal hneď pri nástupe na trón.¹⁴ Z tohto spojenia sa narodil roku 1011 neskorší uhorský kráľ Peter.

Pokoj v Dalmácii trval do roku 1009, keď zomrel chorvátsky kráľ spriatelnený s Orseolovcami. Jeho následník útočil na benátske základne na pobreží, predovšetkým na Zadar, preto musel Oto Orseolo zasiahnuť a vynútiť si obnovenie prísah vernosti v severnej Dalmácii.¹⁵

¹³O podrobnostiach dobytia Dalmácie zanechal presné informácie pobočník a dôverník dóžu Orseola Iohannes Diaconus v štvrtej knihe svojej kroniky. In: GIOVANNI DIACONO, ref 8, Liber IV, časť 31-55, 77, s. 177-196, 203, 211. Z nej vychádza aj literatúra zaoberajúca sa spomínanými udalosťami. LANE, ref 5, s. 31-32; ROMANIN, ref 11, s. 193-194, 200-202; KRETSCHMAYR, H.: Geschichte von Venedig, Bd. I. Gotha 1905, s. 135-140; PRAGA, ref 6, s. 68, 71-74; LENEL, W.: Venedig und Dalmatien. Entstehung der Vorherrschaft Venedigs an der Adria, mit Beiträgen zur Verfassungsgeschichte. Straßburg 1897, s. 11-14; ORTALLI, ref 3, s. 425-427; LAZZARINI, V.: I titoli dei Dogi di Venezia. In: Nuovo archivio veneto 5, 1903, s. 278-279, 281, 290; SESTAN, ref 5, s. 164-167.

¹⁴ROMANIN, ref 11, vol. I, s. 210-211.

¹⁵Chronicon Venetum Andree Danduli IX.²⁶. In: GOMBOS, tomus I, s. 59 (č. 160).

Prisaha Rabu: CDCDS I, s. 54-55 (č. 37, júl 1018). Prisaha Krku a Osoru: LJUBIČ, S.: Listine o odnošajih izmedju južnoga slavenstva i mletačke republike, zv. I (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium I, ďalej MSM I). Zagreb 1868, č. 2-3, júl – august 1018, s. 1-2.

V Benátkach silnela protiorseolovská klika, pretože sa rodina stávala príliš mocnou a de facto hrozilo zavedenie dedičnej monarchie. Orseolovci boli spríbuznení okrem uhorského a chorvátskeho panovníckeho rodu aj s konštantinopolským cisárom (dôžov brat Giovanni mal za manželku byzantskú princeznú Máriu). Roku 1026 ich počas povstania z Benátok vyhnali a odvtedy sa zakázalo menovať spoluvládcu a následníka ešte žijúceho dôžu. Zosadený dóža Oto sa uchýlil do Konštantinopolu, kde po niekoľkých rokoch zomrel.¹⁶

V rovnakej dobe povolal uhorský kráľ Štefan I. po náhlejši smrti svojho syna a dediča Imricha, dvadsaťročného Petra Orseola (Otovho syna), aby sa stal jeho následníkom. Roku 1038 nastúpil Peter na trón. Nedokázal sa stotožniť s preňho barbarským prostredím, opieral sa o cudzích románsko-nemeckých dvoranov, čo sa mu stalo osudným. V krajine vznikali vzbury, po rokoch bojov a zásahoch nemeckého cisára Peter definitívne padol a zahynul. Na trón nastúpil Ondrej I. z vedľajšej vetvy Arpádovcov.¹⁷

Platnosť prísahy dalmátskych miest sa viazala na osobu dôžu Pietra Orseola II. (podľa kroniky diakona Jána ...*iuraverunt quo iuxta illorum scire et posce deinceps domni Petri ducis fidei observare debuissent...*¹⁸) a vyhnaním jeho rodu z Benátok sa situácia zneistila. Byzantská ríša si medzičasom vybavila účty so Saracénmi a rozhodla sa zasiahnuť v Dalmácii. Po jej vojenskej intervencii sa od 30. rokov 11. storočia objavil správca zo zadarskej rodiny Madiovcov s gréckym titulom *protospataria* a stratéga pre Dalmáciu, a aj v nasledujúcich desaťročiach sa tento titul vyskytoval v listinných zmienkach.¹⁹ To poukazuje na dočasný „návrat“ Byzantskej ríše a jej priamu správu. Tá však nemohla mať trvalý charakter, pretože Byzantská ríša bola priveľmi zamestnaná záležitosťami v južnom Taliansku a v Malej Ázii na to, aby udržala jadranské pobrežie pod stálou kontrolou. Najvyšší byzantský predstaviteľ sídlil v Zadare, ktorý bol akýmsi „neoficiálnym“ hlavným mestom Dalmácie (od jeho lat. názvu *Jader*, resp. *Jadra*, sa odvodzuje aj pomenovanie Jadranské more). S postupom času sa v priebehu 11. storočia znižovala aj vojenská hodnosť byzantských správcov v Dalmácii, ktorí z prokonzulov postupne klesli na titul *dux a catapanus*. To poukazuje na skutočný úpadok kontroly, pretože vojenská prítomnosť je v tomto prípade rozhodujúca – čestné tituly *protospataria*, či byzantského patricija, v tomto smere neboli až také dôležité ako vojenské hodnosti. Rozpad byzantskej provincie bol nezadržateľný.

Zástupcu samosprávy jednotlivých miest – tzv. *prior* – volilo ich obyvateľstvo. Pokiaľ boli vzťahy s Byzantskou ríšou dobré, niesli aj jednotliví *priores* nižšie byzantské tituly. Pokiaľ sa zhoršili (a to sa stávalo čoraz častejšie), vládli aj ako zástupcovia vlastného obyvateľstva už bez potreby zlegalizovania sa akoukoľvek byzantskou hodnosťou. Preto aj v neskorších obdobiach, pokiaľ sa dalmátske mestá odovzdávali Benátkam alebo Uhorsku, ich prvoradým záujmom bolo udržať si právo voliť si svojich predstaviteľov, a toto kládli aj ako podmienku formálneho podrobenia sa.

Dalmácia sa začala popri politických faktoroch postupne vymaňovať spod byzantského vplyvu aj svojim vnútorným vývojom, predovšetkým v cirkevných otázkach. Oslabenie byzantskej autority v Dalmácii spôsobila roztržka s pápežom, ktorá viedla roku 1054 k rozdeleniu cirkvi na západnú (rímsku) a východnú (konštantinopolskú). Myšlienku podriadenosti rímskemu pápežovi propagoval prostredníctvom desiatok svojich kláštorov benediktínsky rád, ktorý sa tu v prvej polovici 11. storočia masovo rozšíril. Rím sa presadzoval latinčinou, vytláčal staroslovienčinu

¹⁶ROMANIN, ref 11, vol. I, s. 214-216. BRUNELLI, ref 4, s. 279-280.

¹⁷I keď neskoršie kroniky v snahe osláviť a ospravedlniť nasledovný vývoj zrejme úmyselne očierňujú obraz Petra a jeho vlády, istý reálny základ mala bezpochyby jeho náklonnosť k cudziemu neuhorskému elementu. *Chronicon pictum vindobonense* 42 – 48. In: GOMBOS, ref 4, tomus I, s. 617-624 (č. 1456); Simon de Kéza: *Chronicon Hungaricum* 29 (11). In: GOMBOS, ref 4, tomus III, s. 2146 (č. 4629); FEST, A.: Pietro Orseolo, secondo Re d'Ungheria. In: *Corvina* 1923, s. 23-59.

¹⁸GIOVANNI DIACONO, ref 8, Liber IV, 48, s. 190.

¹⁹CDCDS I, s. 71 (č. 53, 1033-1036), 75 (č. 56, 12. jún 1042 – 1. september 1044), s. 106-109 (č. 79, 1067), 112-114 (č. 82, 1069).

ako liturgický jazyk a na rozdiel od východnej cirkvi zakazoval kňazom mať manželky a deti. Pápežská kúria zosilnila tlak a dosadila na významné cirkevné posty (splitský arcibiskup, zadaruský a trogirský biskup) svojich ľudí.²⁰

Benátky do dalmátskej situácie zatiaľ veľmi nezasahovali, momentálne mali problémy s Nemeckou ríšou. Boli preč časy diplomatických úspechov Pietra Orseola II. Z obdobia týchto desaťročí niet toľko presných a hodnoverných správ ako z obdobia Orseolovho ťaženia, treba sa spoľahnúť na neskoršie kroniky. Zriedkavé zmienky možno vysvetliť tým, že Benátky zaujali opatrnejšiu „*vyčkávaciú*“ pozíciu aj vzhľadom na vlastný vnútorný a zahraničnopolitický vývoj.

Viaceri benátski kronikári (Andrea Dandolo, Martino da Canal, Marin Sanudo) spomínajú benátske trestné ťaženie do Dalmácie, keď sa údajne Zadar vzbúril a odovzdal uhorskému kráľovi. Na základe uvedených chronologických údajov (podľa Dandola došlo k tejto udalosti v druhom roku vlády dóžu Domenica Contariniho²¹ – teda roku 1044, podľa Marina Sanuda v siedmom²² – teda 1050, a podľa Martina Da Canal roku 1062²³) vzniká otázka, kedy vlastne malo k vzbuře dôjsť. Každý zo spomínaných kronikárov žil o stovky rokov neskôr, a preto treba ich správy brať s rezervou. Odovzdanie sa Zadaru Uhorsku je nepravdepodobné, pretože v danej chvíli Uhorsko nemohlo byť mocensky prítomné v tejto oblasti a nemohlo zasiahnuť do jej vývoja. Medzi ním a Dalmáciou sa nachádzalo Chorvátsko, kde ešte na rozdiel od Uhorska vládol kráľ spríbuznený s Orseolovcami. Pri chronológii benátskych kronikárov je prirodzenejšie a hodnovernejšie riadiť sa podľa rokov vlády ich dóžu. Dá sa teda skôr predpokladať, že sa Zadar ešte okolo roku 1047 vzbúril, vyhnal benátskeho správcu Orsa Giustiniana a odovzdal sa chorvátskemu kráľovi, ktorého si kronikári zamenili s uhorským kráľom. Po rebélii zrejme nasledovala Contariniho trestná výprava a Zadar bol prinútený obnoviť prísahu vernosti Benátkam.²⁴

Vo všeobecnosti sa dalmátske mestá vždy odovzdávali do rúk jednej z konkurujúcich veľmocí, ak sa zo strany inej cítili väčšmi ohrozované a chceli jej vytvoriť protiváhu. V priestore medzi súpermi si potom hľadali možnosti čo najväčšej vlastnej autonómie. S odstupom storočí sa neskorší kronikári snažili legitimizovať nároky tej či onej strany. V prechodných obdobiach, keď sa formovala budúca podoba týchto území, možno nájsť súčasne viaceré mocnosti ako správcov, či zvrchovaných pánov Dalmácie, a často je ťažké alebo priam nemožné určiť, ktorá z nich v danom období dominovala.

Priamy zásah Uhorska sa mal udiť až o niekoľko desaťročí neskôr, a to prostredníctvom následnickej otázky v Chorvátsku. V chorvátskom kráľovstve v tomto období, podobne ako v iných ranofeudálnych štátoch južnej a východnej Európy, prebiehal boj medzi „*národnou*“ stranou, reprezentovanou kráľom Petrom Krešimirom, a „*pápežskou*“ stranou, vedenou romanizovaným bánom Zvonimirom. Kráľ Peter Krešimir bol po meči potomkom domácej dynastie Tirpimirovcov, po matke Venedege zasa pochádzal zo zadaruského rodu Madiovcov²⁵ (nositeľov titulu byzantského správcu Dalmácie), v dôsledku čoho si začal nárokovať na dalmátske pobrežie. V spore so Svätou stolicou vypovedal poslušnosť pápežovi, na svojom území potláčal činnosť benediktínskeho rádu. Rozšíril svoj vplyv predovšetkým na severe a v strede Dalmácie (ostrov Rab a Pag). Tak sa vytvorila personálna väzba Chorvátska a Dalmácie, kto-

²⁰PRAGA, ref 6, s. 75-78; JURČIĆ, ref 5, s. 15; BRUNELLI, ref 4, s. 284-285, 288-289, 308-309.

²¹Dandolo však mylne uvádza vtedy vládnúceho uhorského kráľa ako Šalamúna. *Chronicon Venetum* Andree Danduli IX.79. In: GOMBOS, ref 4, tomus I, s. 60 (č. 160).

²²Ani pri Sanudovi nesúhlasia chronologické údaje o uhorských panovníkoch (uvádza v skutočnosti neskoršie vládnúceho Šalamúna, Gejzu a Ladislava). Marin Sanudo: *Vite de' duchi di Venezia* A. 1050. In: GOMBOS, ref 4, tomus II, s. 1550 (č. 3624).

²³Kronikár neuvádza meno uhorského kráľa, za ktorého k vzbuře došlo. Martino da Canale: *La cronaca dei Veneziani dall'origine della città* I.13. In: GOMBOS, ref 4, tomus II, s. 1560 (č. 3626). Jeho údaj o roku 1062 potvrdzujú aj *Annales venetici breves* zostavené koncom 12. storočia. *Annales venetici breves*. In: *Testi storici veneziani* (XI-XIII secolo). *Medioevo Europeo* 1. Ed. L. A. BERTO. Padova 1999, s. 86.

²⁴TIEPOLO, ref 11, s. 415. ROMANIN, ref 11, vol. I, s. 219.

²⁵Listiny z roku 1066 dokazujú toto príbuzenstvo. CDCDS I, s. 101-102 (č. 73-74, december 1066).

rá mala v budúcnosti zohrať významnú úlohu pri právnych nárokoch.²⁶ Chorvátsky kráľ sa spočiatku odvolával na byzantskú vrchnú moc a snažil sa figurovať (podobne ako benátsky dóža) ako akýsi „zástupca“ či reprezentant konštantinopolského cisára.²⁷ V Dalmácii sa zhruba od roku 1070 začalo datovať nielen podľa byzantských cisárov, súčasne aj podľa chorvátskych panovníkov. V priebehu niekoľkých rokov sa cisárovo meno prestalo uvádzať úplne a v datovaní vystupuje už len chorvátsky panovník.²⁸ Čoskoro však došlo k zmene, ktorá priviedla chorvátskeho kráľa pod ochrannú ruku rímskeho pápeža.

Chorvátske zasahovanie a nároky znepokojili pobrežné mestá, ktoré sa odjakživa obávali akejkolvek priamej nadvlády a uprednostňovali skôr lavírovanie medzi konkurujúcimi adeptmi na ich ovládnutie. Na jar 1075 pozvali normanského vojvodu Amica z južného Talianska, aby im pomohol. Normanskému bojovníkovi sa podarilo vyhnúť Chorvátov, na ostrove Rab ich porazil, prinútil ku kapitulácii a na Pagu zajal samotného kráľa.²⁹

To už stačilo na to, aby Benátčania vyšli z dovtedajšej nečinnosti. Problém Dalmácie pre nich nebol problémom teritoriálneho vlastníctva, ale námorných ciest. Pokiaľ chorvátsky kráľ či ktorákoľvek iná mocnosť neohrozovala námorný obchod a profilovala sa ako teritoriálny štát, Benátčania to v zásade nepociťovali ako ohrozenie.³⁰ Teraz boli ale nútení preformulovať zásady svojej politiky vo vzťahu k novému faktoru – Normanom. Postupne sa začali orientovať na teritoriálne dobývanie dalmátskeho územia (v čom sa pokračovalo aj v nasledujúcom období bojov s Uhorskou), a to už nielen občasnými demonštráciami sily ako za čias Orseolovcov. Hrozba z normanskej strany bola nová a veľmi nebezpečná: Normani, ktorí sa už etablovali v južnom Taliansku, by po ovládnutí Dalmácie kontrolovali oba brehy Jadranského mora a stali by sa de facto jeho pánmi. To Benátky nemohli strpieť. Preto sa pod vedením dóžu Domenica Selva uskutornila vojenská výprava, ktorá mala dalmátske mestá opäť priviesť k poslušnosti. Vojvoda Amicus stratil podporu pápeža a v dôsledku benátskej intervencie sa musel vrátiť do južného Talianska. Benátky a pápež si potom „rozdelili“ vplyv vo vytvorenom dalmátsko-chorvátskom kráľovstve. V Chorvátsku nastúpil na trón pápežský chránenec Zvonimir ako vazal Svätej stolice,³¹ Dalmácia ostala pod formálnou zvrchovanosťou konštantinopolského cisára, zastupovaného benátskym dóžom. Zástupcovia miest Zadar, Split a Trogir dóžovi Selvovi slávnostne odprisahali, že nebudú pozývať Normanov ani žiadnych iných cudzincov.³² Previazanosť Chorvátska a Dalmácie sa upevnila aj tým, že splitskému arcibiskupovi boli podriadené všetky biskupstvá v oboch krajinách. Mimo jeho vplyvu ostala len južná Dalmácia (Dubrovnik a Kotor), ktorá si aj v nasledujúcom období udržala autonómny vývoj v cirkevnej, politickej, aj ekonomickej oblasti. Dokonca o niekoľko rokov neskôr bojovali dubrovnickí vojaci v šíkoch normanského vojvodu Roberta Guiscarda proti Byzantincom a Benátčanom. Tento konflikt sa odohrával v rokoch 1081 – 1085 prevažne v Albánsku, a vlastnej Dalmácie sa priamo netýkal. Za svoju pomoc a konečné víťazstvo dostali Benátky od Alexia Komnena v Zlatej bule obchodné privilégiá a oslobodenia od daní, ktoré ich v Byzancii zvýhodnili väčšmi ako domácich kupcov. Cisár im prakticky odovzdal do rúk obchod s Východom, a tým aj zosilnel ich záujem o dalmátske pobrežie, ktoré pre takéto obchod mohli využívať.³³

²⁶SESTAN, ref 5, s. 168; LENEL, ref 13, s. 16; CESSI, ref 2, s. 37; NANI, A.: Notizie storiche della citta di Zara. Zara 1883, s. 25; BRUNELLI, ref 4, s. 291.

²⁷CDCDS I, s. 102 (č. 74, 25. december 1066).

²⁸CDCDS I, s. 115-132 (č. 84-99, 1070-1074).

²⁹CDCDS I, s. 136 (č. 107).

³⁰CESSI, ref 2, s. 37.

³¹CDCDS I, s. 139-141 (č. 109, október 1075).

³²...*Promittimus...vobis domino Dominico Silvo Ducu Venetie et Dalmatie...et seniori nostro: ut ab hac die in antea, quas nullus nostrum civium audeat adducere Nortmannos aut extraneos in Dalmatiam...* MSM I, s. 2-3 (č. IV., 8. február 1076).

³³PRAGA, ref 6, s. 82-84; SESTAN, ref 5, s. 169-170; LENEL, ref 13, s. 17; ROMANIN, ref 11, vol. I, s. 225-229, 232-233, 235, LANE, ref 5, s. 34-36; KRETSCHMAYR, ref 13, s. 361.

V apríli 1089 zahynul bez potomkov počas ľudového povstania „národnej“ strany chorvátsky kráľ Zvonimir. Na trón sa na krátky čas dostal posledný potomok Tirpimirovcov Štefan. Jeho vláda sa znova začala vymaňovať spod pápežskej nadvlády a vyhánala prorímsky orientované duchovenstvo. Naopak, v Dalmácii prijímali vyhnaných kňazov, čím len zosilnel dalmátsko-chorvátsky antagonizmus. Dalmácia bola síce silne previazaná s Chorvátskom na základe spomínaných tradičných väzieb, zároveň bola ale v mnohých podstatných črtách odlišná a nastúpila rozdielny vývoj.

Štefanova vláda nebola medzinárodne uznaná a trvala len jeden rok. Po jeho smrti vyhynula domáca dynastia a krajina upadla do zmätkov a bezvládia.³⁴ Za tejto situácie sa zjavil na scéne na jar 1091 uhorský kráľ Ladislav, brat Zvonimirovej vdovy Heleny, v roli záchrancu vdovy žiadajúcej o pomoc a ochranu poriadku v krajine. Dobil severovýchodnú časť chorvátskeho územia (Slavónsko) a pri Petrovej Gore porazil pozbierané chorvátske vojsko.

Kráľ Ladislav zanedbal alebo podcenil najdávnejšieho vládcu nad dobytými územiami, Byzantskú ríšu. Konštantínopolský cisár Alexios Komnenos sa nemienil zriecť svojej, čo i len formálnej, zvrchovanosti, i keď bolo teritórium pridľať a vojenská situácia nevelmi priaznivá. Vyvolal útok kočovných Kumánov na vlastné uhorské územie a prinútil tak uhorského kráľa na ústup. Ladislav sa musel v záujme obrany uhorského vnútrozemia roku 1092 vrátiť bez toho, aby prenikol za oblasť pohoria Kapela.³⁵ Na dobytom teritóriu nechal ako svojho miestodržiteľa synovca Álmoša. Dalmátske mestá ho považovali podľa zvyku za chorvátskeho kráľa, pretože ovládal chorvátske územia.³⁶ V skutočnosti ním nebol, lebo k žiadnej jeho korunovácii nedošlo.³⁷ Jeho dosadenie vnímali mestá v Dalmácii za fakt, ktorý sa ich priamo netýkal, pretože sa za súčasť chorvátskeho kráľovstva nepovažovali. Mestá sa vrátili k datovaniu podľa konštantínopolských cisárov, myšlienka podriadenosti Byzancii tu bola podľa tradícií hlboko zakorenená.³⁸

Byzantský cisár zabezpečil svoju nominálnu právomoc pre istotu aj z inej strany. Zrejme ho k tomuto kroku pohlo práve uhorské dobytie Chorvátska a nová doktrína aktívnej územnej expanzie započatá po bojoch s Normanmi. Roku 1094 opätovne udelil dóžovi Vitale Falierovi potvrdenie vlády nad Dalmáciou (*dux Dalmatiae*) za poskytnuté služby proti Normanom. Ak boli dovtedy byzantské hodnosti udelené jednotlivým dóžom, ako fyzickým osobám, odtiaľ už patrili z titulu úradu bez ohľadu na to, kto ho zastával.³⁹ Dóža Vitale Falier dosiahol od

³⁴...non fuit ulterius, qui in regni Chroatorum rite succedere debuisset. Cepit itaque inter omnes regni proceres magna discordia suboriri...innumerabiles rapine, predationes, cedas, et omnium facinorum seminaria emergerunt. Thomas Spalatensis archidiaconus: Historia Salonitanorum 16, 17. In: GOMBOS, ref 4, tomus III, s. 2224 (č. 4781); DEÉR, J.: Die Anfänge der ungarisch-kroatischen Staatsgemeinschaft. In: Archivum Europae centro-orientalis II, fasc. 1-2. Budapest 1936, s. 20.

³⁵Chronicon pictum vindobonense 62. In: GOMBOS, ref 4, tomus I, s. 642-643 (č. 1456); Thomas Spalatensis archidiaconus: Historia Salonitanorum 16, 17. In: GOMBOS, ref 4, tomus III, s. 2224-2225 (č. 4781).

Stanoviť presné teritoriálne vymedzenie a hranice jednotlivých území medzi Uhorskom a Chorvátskom je vzhľadom na nedostatok písomných prameňov nemožné. Zvonimir bol predtým, než sa stal chorvátskym kráľom (1064 – 1066), bánom v oblasti Slavónska. Po jeho nástupe na trón však zrejme Chorvátsko o toto územie prišlo a minimálne jeho časť mal v rukách uhorský kráľ ešte pred rokom 1091. Invázia bola teda vlastne ďalším rozširovaním uhorskej moci za využitia priaznivých okolností a dynastických vzťahov. Ladislav sám nazýva dobyté územie Slavóniou (...*Sclavoniam...iam totam acquisivi...*), keď v liste adresovanom opátovi kláštora Monte Cassino (ústredie benediktínskeho rádu) sľúbil udelenie rozsiahlych majetkov a dobré vzťahy. DEÉR, ref 34, s. 23-26, 43 (príl. č. 1, rok 1091).

³⁶CDCDS I, s. 200 (č. 161, 1092).

³⁷DEÉR, ref 34, s. 26-27.

³⁸Kým zmienka o byzantskom cisárovi obsahuje v zaderskej listine z roku 1092 prívlastok „*imperante*“, teda vládnuci, zmienka o Ladislavovi obsahuje formuláciu „...*v časoch, keď Ladislav napadol Chorvátsko*“. O štyri roky neskôr sa už zaderská listina o uhorskom kráľovi vôbec nezmienuje a uvádza len meno byzantského cisára Alexia. CDCDS I, s. 200 (č. 161, 1092), s. 205 (č. 165, 1095); PRAGA, ref 6, s. 85-88.

³⁹...*non in persona vero ipsius determinavit honorem sed... perpetuum et per successores...* LAZZARINI, ref 13, s. 285-289; ROMANIN, ref 11, vol. I, s. 234-235. Podľa Cessiho byzantský cisár tieto tituly nikdy neudelil a sú len výmyslom kronikára Dandola. CESSI, ref 2, s. 36.

byzantského cisára, aby titul *dux Dalmatiae* doplnil aj o časť *atque Croatiae*, ktorú začal hneď používať.⁴⁰ Koncom 11. storočia sa tak v „*dualistickom*“ kráľovstve Chorvátsku a Dalmácii súčasne vyskytovali dve mocenské koncepcie vyjadrené dvoma odlišnými titulmi a dvoma odlišnými zvrchovanosťami: kráľ (spočiatku chorvátsky, neskôr uhorský) zastupujúci pápeža a dóža zastupujúci byzantského cisára. Uhorsko si nárokovalo na Dalmáciu prostredníctvom Chorvátska, a Benátky vzniesli nárok na Chorvátsko prostredníctvom Dalmácie. Skutočný a zásadný záujem o Chorvátsko, porovnateľný so záujmom o Dalmáciu, však Benátčania nikdy nemali.

Kráľ Ladislav sa v posledných rokoch vlády už nepokúšal preniknúť ďalej a ostal v Chorvátsku. Príčiny jeho nečinnosti môžu byť viaceré. Podľa viacerých historikov tkvejú pravdepodobne v jeho rozporoch so Svätou stolicou. Pápež Urban II. požadoval od Ladislava za legitimizáciu jeho výbojov podobnú vazalskú prísahu, akú kedysi zložil Zvonimir. To Ladislav odmietal a pravdepodobne ho to pohlo uznať protipápeža Klementa III. Iné názory (Deér) tvrdia, že Ladislav sa uspokojil s dobytým územím a netúžil ho viac rozširovať, pretože ho k dobovačným vojnám nehnala túžba rozširovať svoje dŕžavy, ale snaha pomstiť dynastickú urážku (zabitie švagra Zvonimira). Deér sa vo svojej snahe vysvetliť Ladislavove pohnútky analyzuje jeho stredovekú panovnícku mentalitu a značne sa pritom zhoduje s argumentáciou kronikárov.⁴¹ Nech už boli Ladislavove motívy akékoľvek, ďalšie významné udalosti spadajú až do vlády jeho nástupcu.⁴²

Roku 1095 nastúpil na trón Ladislavov synovec a Álmošov brat Koloman, ktorý sa začal opäť zaujímať o chorvátsko-dalmátsku otázku. Bol veľmi vzdelaný (veď pôvodne bol určený na cirkevnú dráhu) a jeho príklon k legitímnemu pápežovi Urbanovi II. mu opäť zabezpečili priazeň Ríma. Poučený udalosťami predošlých rokov, počkal si na vhodnú príležitosť. Na jar roku 1097, keď bola Byzancia zaujatá jednaniami s prvou križiackou výpravou, sa Koloman vo vojenskom ťažení definitívne vysporiadal s „národnou stranou“ v Chorvátsku. V ďalšej bitke na Petrovej Gore porazil jej predstaviteľa Petra z rodu Kačićovcov a ovládol celé Chorvátsko.⁴³ Hneď zareagovali Benátky a v máji 1097 vyslali do Splitu a Trogiru svojich splnomocnencov (Badoer da Spinale a Faleno Storlato), aby si vynútili opätovné zloženie prísahy vernosti voči dóžovi, už nesúcemu aj titul *dux Chroatie*, a zaistili príspevok pre benátsku flotilu v podobe mužov a lodí.⁴⁴ Keď sa Vitale Michiel s 200 loďami na ceste do Svätej zeme roku 1099 – 1100 triumfálne zastavil v Zadare a na ostrove Hvar, a vynútil si ich poslušnosť, pripomenul tým Orseolovu expedíciu pred 100 rokov. Výprava benátskej flotily ne-

⁴⁰*Nos Vitalis Faledro Dedonis divine gratie largitate Venetiar. Dalmatiae atque Coatiae dux et imperialis Protosevaston...* Listinu z októbra 1094 publikoval v plnom znení Samuele Romanin. ROMANIN, ref 11, vol. I, s. 281-283 (príl. č. XIX).

⁴¹DEÉR, ref 34, s. 26-29. Kronikárska argumentácia: *...iniurias rex graviter vindicavit... non fecit propter cupiditatem, sed quia secundum regalem iustitiam sibi competebat hereditas...* Chronicon pictum vindobonense 62. In: GOMBOS, ref 4, tomus I, s. 642 (č. 1456).

⁴²Nie je úlohou tejto štúdie vyslovovať sa k väčšej či menšej oprávnenosti uhorských, pápežských, byzantských alebo benátskych nárokov, každá strana mala svoju argumentáciu a „svoju“ pravdu založenú na predošlom vývoji. Pri práci s literatúrou treba s rezervou brať najmä početné jednostranne ladené štúdie starších maďarských autorov, obzvlášť, ak vznikli v 2. polovici 19. storočia v dobe nadšenia po rakúsko-maďarskom vyrovaní a miléniových oslav.

Napriek benátsko-uhorskému nepriateľstvu medzi oboma krajinami existovali už v 11. storočí intenzívne obchodné styky. Jazykovedné výskumy naznačujú, že pôvod maďarských výrazov *vendég* (host) a *idegen* (cudzí) sa zrejme odvodzuje od starobenátskeho *venedego* (Benátčan), resp. postupnou transformáciou cez srbochorváčtinu z výrazu *Vedenik*. ŠTEFÁNIK, M.: Počiatky obchodných stykov Uhorska s Benátskou republikou za dynastie Arpádovcov. In: Historický časopis, roč. 50, 2002, č. 4, s. 553-568.

⁴³PAULINUS DE VENETIIS: *Speculum rerum gestarum mundi historia*, Cap. 224.IV. In: GOMBOS, ref 4, tomus III, s. 1963 (č. 4191); *Chronicon Venetum Andree Danduli IX.10*¹¹. In: GOMBOS, ref 4, tomus I, s. 60 (č. 160); Simon de Kéza: *Chronicon Hungaricum* 39 (21). In: GOMBOS, ref 4, tomus III, s. 2151 (č. 4629). DEÉR, ref 34, s. 30.

⁴⁴MSM I, s. 3-4 (č.V-VI, máj 1097).

bola motivovaná ani tak náboženskými cieľmi, ako skôr snahou o zaistenie prevahy v Stredozemnom mori, kde už úspešne operovalo janovské a pisanské loďstvo. Novú situáciu po nedávnom križiackom dobytí Palestíny chcela každá z námorných veľmocí využiť vo svoj prospech a snažila sa preto o získanie čo najväčších obchodných výhod a spojenectiev v novovzniknutých križiackych štátoch. Benátky v tomto procese nemohli chýbať: zastávka v Dalmácii bola len jednou z etáp zaist'ovania si námornej prevahy.⁴⁵

Koloman zatiaľ nemohol proti tejto sile nič podniknúť, flotilou ani námorníkmi v porovnatel'nom rozsahu jednoducho nedisponoval. Sústredil sa teda na získavanie pozícií na diplomatickom poli. Získal dôležitého spojenca – prostredníctvom svojho sobáša s princeznou Busillou, dcérou Rogera z Kalábrie a zo Sicílie, si zabezpečil normanské spojenectvo. V tom istom roku, ako skladali Split a Trogir prisahu Benátkam (1097), pricestovala normanská princezná za svojím manželom do Biogradu na Moru (25 km od Zadaru), kde ju očakávalo uhorské posolstvo a niekoľkotisícové vojsko. Mesto sa teda v tom čase už muselo nachádzať v uhorských rukách.⁴⁶ Je teda možné, že trogirsko-splitský sľub vojenskej pomoci bol opatrením v prípade vojny Benátok proti Uhorsku (s ktorou sa už rávalo) a šlo nielen (ako sa všeobecne tvrdí v literatúre) o ich účasť na krížovej výprave po boku Benátčanov. S normanskou prítomnosťou v južnom Taliansku stále strašila Benátčanov teoretická možnosť, že Roger, ako ich smrteľný nepriateľ, by ovládol aj východné pobrežie Jadranského mora a zovrel ich tak z dvoch strán (mimochodom, táto hrozba sa tiahla benátskymi dejinami po stáročia a zopakovala sa o tristo rokov neskôr, keď sa uhorskí Anjouovci uchádzali o neapolské dedičstvo). Normanské spojenectvo s Uhorskom a súčasná prítomnosť uhorského vojska v Dalmácii musela bezpodmienečne vyvolávať silné obavy Benátok.

Predbežne viedol kráľ rokovania s Benátkami, ktoré ich mali upokojiť. Nedatovaný list od Kolomana s návrhom mierovej dohody z obdobia 1097 – 1102 je svojou štruktúrou a obsahom dvojzmyselný. Koloman (s titulom *rex ungarorum*) sa obracia na Vitale Michiela a po úvodných zdvorilostných frázach navrhuje spojenectvo v spoločnom záujme. V strede upresňuje podmienky a sľubuje, že zo svojej strany nebude napádať územia v benátskych rukách a bude rešpektovať ich nedotknuteľnosť. Pokiaľ by predsa však došlo k agresii od uhorských poddaných, do tridsiatich dní zabezpečí nápravu. Znamená to, že Benátčania mali už mnohé pevnosti vo svojich rukách, udržiavali v nich stále posádky a efektívne vykonávali svoju moc. Na rozdiel od niekdajších chorvátskych základní na pobreží ale uhorské základne väčšmi ohrozovali benátske pozície a boli teda väčšmi vnímané ako ohrozenie námorného obchodu.

V tejto časti nazýva Vitale Michiela titulom *dux Venetie, Dalmatie atque Chroatie*. V závere listu však predsa len vyjadruje pochybnosť o tom, či ním použitý titul, vzťahujúci sa na Chorvátsko a Dalmáciu, skutočne oprávnené prináleží benátskemu dóžovi a spochybňuje tak jeho faktické uznanie.⁴⁷ Toto znenie oprávňuje k domnienke, že listu predchádzalo posolstvo zo strany Benátok, ktoré si podmienilo uzavretie dohody takýmto uznaním a žiadalo si kráľovo vyjadrenie. Kráľ Koloman v záujme úspešných jednaní nazval benátskeho dóžu žiadaným titulom, nechal si ale otvorené dvierka pre budúcnosť. Prísľub priateľstva mal len načas zaslepiť benátskej strane oči, a ako ukázal neskorší vývoj, Koloman to s uznaním benátskeho vplyvu v Chorvátsku a Dalmácii rozhodne nemyslel vážne. Dokázal riešenie problému presunúť na vhodnejší čas neskôr a predbežne akceptovať mocenský *status quo*. Na druhej strane použitím sporného titulu v prospech dóžu dal Benátčanom do rúk silnú argumentačnú zbraň.

⁴⁵PRAGA, ref 6, s. 84-85, 89, LANE, ref 5, s. 38-39, ROMANIN, ref 11, vol. II, s. 13-14.

⁴⁶Gaufredus Malaterra: *Historia Sicula ab anno 887 usque ad anno 1099*, Lb. IV.25. In: GOMBOS, ref 4, tomus II, s. 976-977 (č. 2388); Simon de Leontino: *De nuptiis Colomanni regis Hungariae cum filia Rogerii regis Siciliae*. In: GOMBOS, ref 4, tomus III, s. 2157-2158 (č. 4633).

⁴⁷... *in principibus meis et sensibus dubium videtur: utrum ducem te Chroatie atque Dalmatie nominaverim, volo, immo desidero pro servanda, sicut statutum est, amicitia...* MSM I, s. 4-5 (č. VII).

Kolomanova taktika šla tak ďaleko, že sa načas s Benátčanmi spojil proti Normanom. Stručné kronikárske správy informujú, že sa uhorské vojsko na benátskych lodiach dopravilo do Apúlie, kde spolu dobyli mestá Monopoli a Brindisi a po 3 mesiacoch sa vrátilo do Dalmácie. Tam ostala popri benátskej aj uhorská posádka.⁴⁸ Nedá sa s určitosťou zistiť, prečo sa Koloman náhle obrátil proti Normanom krátko po svadbe s Busillou, či vznikli provokácie z ich strany alebo to bola súčasť dlhodobej stratégie. Predsa však zo spätného pohľadu vyznieva pravdepodobnejšie druhý variant. Zdá sa, že uhorský kráľ bol nadaným diplomatom a zvolil také riešenie, ktoré sa mu pre budúcnosť najviac vyplatilo. Keďže sa zatiaľ nemohol presadiť silou, zvolil dočasné spojenectvo s Benátčanmi, pretože predpokladal, že sa ich konflikt s Normanmi pretiahne na dlhšiu dobu. V Dalmácii mal už svoju armádu a vlastne len čakal na svoju príležitosť.

Podľa listinných údajov roku 1102, pravdepodobne však až roku 1106, sa Koloman nechal v Biograde na Mori korunovať za chorvátskeho kráľa. Prameň, ktorý nás o celej veci informuje, je donačná listina pre zadarský kláštor, kde sa korunovácia spomína len mimochodom a nesie dátum 1102.⁴⁹ Boli vznesené pochybnosti o datovaní listiny tak zo strany maďarskej, ako aj talianskej, resp. dalmátskej historiografie, pretože faktografické údaje z nej zodpovedajú až neskorším dobám – približne roku 1106.⁵⁰ Nielen korunováciou, ale aj uznaním Svätou stolicou si Koloman upevnil svoje postavenie. Bol totiž horlivým prívržencom pápeža a jeho reforiem, zástancom v sporoch s nemeckým cisárom a presadzovateľom nezávislosti cirkvi od kráľovskej moci.⁵¹

V chorvátskej historiografii sa v dobách národnooslobodzovacích bojov presadila teória, že sa Kolomanovi dobrovoľne a na základe dohody za uznanie svojich práv podrobilo 12 zástupcov najvýznamnejších chorvátskych kmeňov. Zmluva pod názvom „*Pacta conventa*“⁵² sa stala predmetom rozsiahlych maďarsko-chorvátskych nacionalistických sporov, pretože symbolizovala buď slobodné a dobrovoľné „pripojenie sa“ (chorvátske stanovisko) alebo bezpodmienečné podrobenie si Chorvátska vojenskou mocou (maďarské stanovisko). Zdá sa, že dohoda je skôr neskorším kompilátom. Vzniká podľa princípu „právo stojí nad kráľom“ – Koloman sa mal stať chorvátskym panovníkom len za podmienky garantovania starobyľých práv Chorvátov. Takáto zásada kladenia si podmienok od pristupujúceho územia, odlišovanie osoby kráľa a záujmov kráľovstva je však tomuto historickému obdobiu cudzia a patrí až neskorším časom.⁵³

Roku 1104 dosiahol Koloman významný posun vo svoj prospech na diplomatickom poli. Prostredníctvom zasnúbenia svojej sesternice Prisky (Ladislavovej dcéry) s dedičom byzantského trónu Jánom Komnenom presunul na svoju stranu priazeň Byzantskej ríše.⁵⁴ Benátča-

⁴⁸Chronicon Venetum Andree Danduli IX.1011. In: GOMBOS, ref 4, tomus I, s. 60 (č. 160); PAULINUS DE VENETIIS: Speculum rerum gestarum mundi historia, Cap. 224.IV. In: GOMBOS, ref 4, tomus III, s. 1963 (č. 4191); Simon de Kéza: Chronicon Hungaricum 39 (21). In: GOMBOS, ref 4, III, s. 2151 (č. 4629); Chronicon pictum vindobonense 67. In: GOMBOS, ref 4, tomus I, s. 648 (č. 1456).

⁴⁹„...Ego Colomannus...postquam coronatus fui Belgradi supra mare...“ SMIČIKLAS, T.: Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije vol. II (1101 – 1200), (ďalej uvádzané ako CDCDS II). Zagrabiae 1904, s. 9-10 (č. 6, 1102).

⁵⁰József Deér vysvetľuje tento nesúlad chybou pri prepise listiny do kláštorného registra, keď si pisár zamenil podobne znejúce *sexto* a *secundo*. DEÉR, ref 34, s. 32-35 (k pravosti listiny pozn. 75 cit. diela). Ďalej BRUNELLI, ref 4, s. 298.

⁵¹DEÉR, ref 34, s. 37-38.

⁵²CDCDS II, s. 8-9 (č. 5, 1102). Thomas Spalatensis archidiaconus: Historia Salonitanorum 17. In: GOMBOS, ref 4, tomus III, s. 2225 (č. 4781).

⁵³DEÉR, ref 34, s. 5-16, 40-42. Pre dejiny benátsko-uhorského konfliktu nie sú tieto spory podstatné. Uhorskí králi sa tak či onak považovali za následníkov chorvátskych kráľov a ako takí si nárokovali na Dalmáciu. Polemiky však vyvolali rozsiahlu publikačnú činnosť podnietenú často skôr politickou objednávkou ako snahou o objektívny historický výskum a ovplyvnili tak aj historiografiu právnych „nárokov“ na dalmátske územie.

⁵⁴Anna Komnena: Alexiadis libri XV, Lib. XIII. In: GOMBOS, ref 4, tomus I, s. 86 (č. 190); Iohannes Zonaras: Epitome historiarum a creatione mundi usque ad obitum Alexii Comneni XVIII.24. In: GOMBOS, ref 4, tomus II, s. 1360 (č. 3230).

nia tak stratili významný argument, pretože Koloman mohol zrazu rovnako, ako oni, používať argument starobyľých byzantských práv na Dalmáciu.⁵⁵ Koloman rozšíril svoj titul *rex Croatiae* aj o prídavok *Dalmatiae* (teda v opačnom poradí to, čo nedávno urobil dóža Vitale Michiel). Čoskoro nato začalo obdobie skutočných ozbrojených konfliktov s Benátskou republikou, pretože doteraz sa spor odohrával skôr prostredníctvom teoretických nárokov cez pápežskú, resp. konštantinopolskú, zvrchovanosť, či chorvátske následníctvo. Teraz vstúpil po prvý raz do dalmátskej histórie uhorský kráľ. Neboli to už len teoretické nároky prostredníctvom následníctva v Chorvátsku, ale aj faktická dohoda a súhlas dalmátskych miest (na rozdiel od Chorvátska) s podrobením sa Uhorsku. Od prvého desaťročia 12. storočia sa skutočne bojovalo v Dalmácii o Dalmáciu. Po Chorvátsku sa tak zrak uhorského kráľa uprel na susediacu prosperujúcu Dalmáciu, pričom využil tradičnú prepojenosť oboch území na zdôvodnenie svojich požiadaviek. Začalo sa spleť obdobia sporov s Benátkami, ktoré vyústilo do vyše tristo rokov trvajúcich vojen.

Zatiaľ sa naplnil Kolomanov plán v duchu „kde sa dvaja bijú, tam tretí vyhráva“. Normanský vojvodca Bohemund Tarentský totiž napadol južnejšie položenú byzantsko-benátsku námornú kolóniu Drač (dnes Durës v Albánsku, tal. Durazzo) a vyvolal konflikt, ktorý sa síce skončil pre Benátky víťazstvom, ale vyčerpával ich sily. Uhorský kráľ náležite využil okolnosť, že Benáťčania museli bojovať proti Normanom a nemohli účinne zasiahnuť. Hneď vzápätí ich zamestnala výstavba mesta a naprávanie škôd po živelných katastrofách roku 1106, ktoré v rýchlom slede za sebou postihli mesto: v januári obrovské požiare a vzápätí zemetrasenie.

Zatiaľ čo bola benátska armáda zmobilizovaná proti Normanom, Koloman sa mohol sústreďiť na pobrežné dalmátske mestá. Od roku 1104 – 1105 vojensky dobýval Zadar, Šibenik, Trogir a Split. Využíval popri tom ich vzájomnú rivalitu. Staré a bohaté mestá, založené na dávnej tradícii, súperili so svojimi mladšími ambicióznymi susedmi, ktorí potrebovali na svoje presadenie sa pomoc zvonku. Starobyľý ostrov Rab tak stál proti novšiemu Osoru (ostrov Cres) a Krku, Zadar proti Biogradu na Mori a Ninu, Split proti Trogiru. Uhorský kráľ sa vo svojich expanzívnych plánoch opieral skôr o mladšie centrá (mnohé z nich boli voľakedy základňami chorvátskeho kráľovstva na pobreží) a pravdepodobne roku 1107 zaútočil na Rab, Split a Zadar. Uhorský bán udrel na Rab s 13 chorvátskymi loďami, ale bol odrazený. Split odolával napriek dlhému obliehaniu. Hlavný útok uhorsko-chorvátskeho vojska smeroval na Zadar ani tu však nebol úspešný. I keď Zadarčania vyhli benátskeho miestodržiteľa Giovanniho Morosiniho, nemienili sa bezpodmienečne odovzdať do rúk nového pána. Vojenský neúspech prinútil teda Kolomana k dohode. Nechýba ani legendárne rozprávanie o tom, že Kolomana pohol k zmierlivosti sen, v ktorom bol do krvi zbičován svätým protektorom mesta Zadar.⁵⁶ Sprostredkovania sa ujal trogirský biskup pôvodom Toskánec Giovanni Orsini, ktorý predtým nechal počas obliehania zničiť uhorského obliehacieho barana a zachránil tak mesto. Za Split vyjednával arcibiskup Crescentius. Stretnutie so zástupcami troch starobyľých centier Dalmácie sa uskutočnilo roku 1108 pod hradbami Zadaru. Uzatvorila sa dohoda panovníka so slobodnými dalmátskymi mestami. Koloman im zaručil slobodu a slávnostne prisľúbil, že nebude dosadzovať svojich biskupov.⁵⁷ Podľa podobnej dohody s Trogirom z 25. mája 1108 zaručil pobrežným mestám úplné oslobodenie od daní a poplatkov okrem dvoch tretín pre kráľa z cla vyberaného od cudzincov v dalmátskych prístavoch, ďalšiu tretinu mal dostať jeho správca. Ďalej mali odvádzať cirkevný desiatok. Pokiaľ by sa Kolomanova vláda zdala komukoľvek nepríjemná a zaťažujúca, zaručoval mu slobodný odchod s rodinou a majetkom.⁵⁸ Až potom

⁵⁵DEÉR, ref 34, s. 32.

⁵⁶Chronicon Venetum Andree Danduli IX.1115. In: GOMBOS, ref 4, tomus I, s. 60 (č. 160); Chronicon pictum vindobonense 65. In: GOMBOS, ref 4, tomus I, s. 646-647 (č. 1456).

⁵⁷MSM I, s. 5-6 (č. VIII, 1108).

⁵⁸CDCDS II, s. 19 (č. 16, 25. máj 1108).

mu mestá otvorili svoje brány a privolili, že budú ako svojho zvrchovaného pána uvádzať uhorského kráľa. Za miestodržiteľa vymenoval prvorodeného syna Štefana. Uhorskí správcovia niesli na rozdiel od dovtedajších titulov *prior* pomenovanie *comes*. V Zadare vyrástla pri kostole a kláštore S. Maria zvonica v románskom slohu, na stĺpoch kaplnky sa objavilo Kolomanovo meno.⁵⁹

Počas Kolomanovho života Benátky v Dalmácii neútočili. On sám mal problémy s udrжанím svojho nového panstva. Čoskoro po ovládnutí Dalmácie zrejme prestal dodržiavať sľuby, dosadil svojho kandidáta Manasa za splitského arcibiskupa po smrti dovtedajšieho arcibiskupa Crescentia roku 1111. Nespokojnosť vyvolávalo aj platenie cirkevného desiatku, ktorý nešiel celý v prospech kléru, ako bolo pôvodne určené, ale jeho polovicu vyberači odvádzali kráľovi. V mestách sa uhorské posádky správali ako dobyvatelia a postavili si pevnosti. To viedlo k vzburе proti uhorskej nadvláde vedenej obyvateľstvom Zadaru. V Splitе podpálili hrad a vyvraždili uhorských vojakov. Vzbúrenci dosiahli viaceré úspechy a vynútili si dodržiavanie a znovupotvrdenie sľúbených dohôd, zvlášť vo veci voľby arcibiskupa, ktorého mal kráľ len potvrdzovať. Na potvrdenie svojich prísah daroval kráľ tri zlaté kríže mestám Zadaru, Rabu a Splitu.⁶⁰ Pozícia Uhorska sa tak stala vratkejšou, pretože závisela od uznania a akceptácie v samotnej Dalmácii. Predbežne však Koloman ostal uznaný ako formálny vládca Dalmácie.

Benátčania napriek svojej niekoľkoročnej nečinnosti nemienili prijať uhorskú uzurpáciu ako fakt. Najprv sa pokúsili o dohodu s byzantským cisárom a žiadali ho o spoluprácu pri znovuzískaní dalmátskeho pobrežia (tak ako svojho času pomohli jemu proti Normanom v Albánsku). Cisár síce pomoc prisľúbil, v zásade však boli odkázaní na vlastné sily.⁶¹ Za ich chrbtom sa spojil s mestom Pisa, vtedy významnou námornou mocnosťou, a udelením obchodných výhod roku 1111 sa pokúšal vytvoriť Benátčanom konkurenciu. To spôsobilo veľký obrat v benátskej politike, ktorá sa prestala spoliehať na byzantskú pomoc a začala konať len na vlastnú päsť. Benátky sa definitívne zriekli každej formálnej závislosti od Byzantskej ríše, k čomu vývoj posledných storočí tak či onak smeroval. Na zobrazeniach veľkolepej Zlatej tabule (*Pala d'Oro*), dodnes vystavenej v Bazilike sv. Marka v Benátkach, jednej z najväčších a najnádhernejších klenotov ľudských dejín, sú symbolicky vyjadrené princípy ich politiky. Zobrazenie konštantinopolského cisára bolo nahradené figúrou dóžu Ordelaffa Faliera.⁶²

Situácia sa zmenila už ku koncu života a hlavne po smrti rešpektovaného Kolomana. Hneď po nástupe mladého a neskúseného Štefana II. Benátky zintenzívnili útoky. Dóža Ordelafo Falier dobyl vo viacerých ťaženiach v rokoch 1115 – 1117 Dalmáciu. Postupoval od Rabu až

⁵⁹Kronikárske údaje k uhorskému obsadeniu Dalmácie (ich chronologické údaje sú menej dôveryhodné ako dátumy listín): *Chronicon Venetum Andree Danduli IX.11*¹⁵⁻¹⁶. In: GOMBOS, ref 4, tomus I, s. 60 (č. 160); Marin Sannudo: *Vite de' duchi di Venezia A. 1111*. In: GOMBOS, ref 4, tomus II, s. 1550 (č. 3624); *Vita s. Iohannis Ursini episcopi Traguriensis, pars I.c. 4-5*. In: GOMBOS, ref 4, tomus III, s. 2448-2450 (č. 5021); *Thomas Spalatensis archidiaconus: Historia Salonitanorum 17*. In: GOMBOS, ref 4, tomus III, s. 2226 (č. 4781).

Niektoré zadarské dokumenty poukazujú na ovládnutie Zadaru už roku 1105. Abatiša kláštora S. Maria v Zadare v listine vyhotovenej „...regnante piissimo Colomagno Ungarie, Chroatie et Dalmatie, primo quo triumphaliter Jaderam ingressus est...“ a datovanej roku 1105 opisuje majetkové záležitosti po svojej matke. CDCDS II, s. 15 (č. 10, 1105). Keďže ide o dokument pochádzajúci podobne ako doklad o korunovácii len z prepisu v kláštornom registri (pozri pozn. 50), dá sa považovať za menej smerodajný ako dohody série *Pactorum* s mestom Zadar a Trogir z roku 1108 (pozri pozn. 57-58). Navyše ide o doklad majetkovej povahy, pri ktorom sa dá predpokladať neskoršia manipulácia v záujme získania materiálnych výhod.

PRAGA, ref 6, s. 90-93; LENEL, ref 13, s. 21; TIEPOLO, ref 11, s. 416; ROMANIN, ref 11, vol. II, s. 20-21; NANI, ref 26, s. 30-31. BRUNELLI, ref 4, s. 325-326, 331, 333; TOMBOR, ref 4, s. 96.

⁶⁰Thomas Spalatensis archidiaconus: *Historia Salonitanorum 18*. In: GOMBOS, ref 4, tomus III, s. 2226-2227 (č. 4781); CDCDS II, s. 24 (č. 21, cca 1111); BRUNELLI, ref 4, s. 326.

⁶¹*Chronicon Venetum Andree Danduli IX.11*¹⁷. In: GOMBOS, ref 4, tomus I, s. 60 (č. 160).

⁶²PRAGA, ref 6, s. 93-94.

po Zadar. Zadar padol 12., resp. 13. augusta 1115, ale Benátčania nedobýli opevnený hrad. Preto sa obrátili proti Biogradu na Moru a obsadili aj ten, aby odtiaľ nemohli poslať obliehanej posádke hradu posily. V dobytom Biograde potvrdil z pozície „*ducis Venetiarum, Dalmaticorum atque Croaticorum*“ niekdajšie privilégia chorvátskych kráľov, vrátil sa do Zadaru, a tam prijal hold Rabu, ktorý sa rozhodol dobrovoľne a spontánne odovzdať do rúk Benátčanom. Už poučený predošlým vývojom, ponechal dobytým mestám značnú mieru samostatnosti. Najvýznamnejším právom bolo voliť si vlastného správcu (*comes*), ktorého Benátky len potvrdzovali vo funkcii.⁶³

V zime sa nebojovalo, ale nasledujúci rok pokračoval Falier vo svojom postupe. V máji 1116 sa vylodil pri Zadare a po víťazstve nad uhorským vojskom, vedeným bánom Cledinom, 30. júna 1116 sa vzdala aj uhorská posádka zadarského hradu. Do zajatia sa dostali stovky uhorských bojovníkov, ktorých odviezol do Benátok. V nasledujúcich mesiacoch obsadil dóža Šibenik, Split a Trogir a zasa sa vrátil na zimu domov. Scenár obnovenia bojov sa opakoval aj roku 1117, keď Uhorsko opäť zaútočilo. V jednej z potýčok pod múrmi Zadaru prišiel Ordelaffo Falier o život, keď nešťastne spadol z koňa a bol okamžite usmrtený nepriateľmi.⁶⁴ Osud vojny to už nemohlo zvrátiť: Benátčania boli opäť vládcami Dalmácie.

Falierov nástupca Domenico Michiel uzavrel za pápežského sprostredkovania s Uhorskom prímerie na 5 rokov s tým, že definitívny mier uzatvoria, keď Štefan dosiahne plnoletosť. Akceptoval sa *status quo* a uhorský bán Cledin odprisahal, že ho bude respektovať. V prísaha vynechal všetko to, čo už nebude robiť a čo bolo príčinou nepriateľstva a nespokojnosti Zadarčanov s uhorskou vládou – teda pevnosť v meste, uvalené dane a branie rukojemníkov. Benátsky dóža za seba odprisahal, že si Zadarčania budú môcť voliť správcu (*comes*), aj biskupa spomedzi svojich radov.⁶⁵

Tesne pred uplynutím prímeria sa však obnovilo nepriateľstvo. Zatiaľ čo dóža Michiel bojoval s flotilou v Svätej zemi, kráľ Štefan využil ich zaujatosť východnými otázkami a na podnet byzantského cisára Jána Komnena sa zmocnil Biogradu, Splitu a Trogiru.⁶⁶ Dlhú dobu z novozískaných území netešil, lebo víťazná flotila pri návrate z Východu roku 1125 dobyla všetko späť, Biograd bol zrovnaný so zemou a začiatkom júna už biskupi aj zástupcovia jednotlivých miest opäť prisahali vernosť Benátčanom. Zničením Biogradu, základne Chorvátov na pobreží, získal predovšetkým Zadar. Zbavil sa tak politického, aj ekonomického protivníka.⁶⁷

Konflikt sa opäť otvoril, keď čoskoro nato – niekedy po roku 1133, Štefanov nástupca kráľ Belo II. dobyl Split a Trogir, ktoré mali nadsť zostať v uhorskej moci.⁶⁸ O situácii Zadaru sa dá usudzovať skôr z nepriamych náznakov. Doboví kronikári venovali pozornosť predovšetkým veľkým udalostiam celoeurópskeho významu a jednoznačné listinné doklady nie sú k dis-

⁶³CDCDS II, s. 27-30 (č. 25, 27).

⁶⁴Chronicon Venetum Andree Danduli IX.11^{19-21, 24}. In: GOMBOS, ref 4, tomus I, s. 61 (č. 160); Annales venetici breves. In: Testi storici, ref 23, s. 90-92; Historia ducum Venetorum, c. 2. In: Testi storici, ref 23, s. 2-4; Marin Sanudo: Vite de' duchi di Venezia A. 1112, 1117. In: GOMBOS, ref 4, tomus II, s. 1550 (č. 3624); Martino da Canale: La cronaca dei Veneziani dall'origine della città I.14, I.105. In: GOMBOS, ref 4, tomus II, s. 1560, 1566 (č. 3626).

⁶⁵CDCDS II, s. 393 (Addenda et corrigenda č. 2, r. 1116 – 1117). BRUNELLI, ref 4, s. 327-328.

⁶⁶Kráľ Štefan v júli 1124 potvrdil mestám Trogiru a Splitu privilégia udelené ešte jeho otcom Kolomanom. CDCDS II, s. 37 (č. 36, júl 1124).

⁶⁷Chronicon Venetum Andree Danduli IX.1217. Historia ducum Venetorum, c. 5. In: Testi storici, ref 23, s. 10; Annales venetici breves. In: Testi storici, ref 23, s. 92. PRAGA, ref 6, s. 95; NANI, ref 26, s. 32-34; TIEPOLO, ref 11, s. 416; BRUNELLI, ref 4, s. 337.

⁶⁸Že bol Split v nasledujúcich rokoch v uhorských rukách, dokazujú viaceré listiny. Roku 1138 daroval kráľ Belo II. splitskému arcibiskupovi tamojší kostol sv. Márie „za spásu svojej duše“. CDCDS II, s. 47 (č. 46, r. 1138). O tri roky neskôr jeho nástupca Gejza II. potvrdil obyvateľstvu mesta jeho starobylé práva – o. i. že bude potvrdzovať nimi zvoleného správcu, ako aj iné práva v duchu Kolomanových prisah. CDCDS II, s. 49-50 (č. 48-49, 1141 – 1142). V tom istom období potvrdil rovnaké práva aj Trogiru. CDCDS II, s. 53-54 (č. 52, 1142).

pozícii. V Zadare sa vystriedala uhorská a benátska vláda, najneskôr roku 1146 sa situácia ustálila a Zadar so strednou Dalmáciou pripadol Benátkam.⁶⁹

Situácia sa skomplikovala tým, že celá Dalmácia cirkevne podliehala splitskému arcibiskupovi, ale politickým a ekonomickým centrom diania bol „benátsky“ Zadar. Okrem toho ovládal Zadar aj ostrov Pag, a preto mal kľúčový význam pre dopravu po mori. Ak sa v cirkevnej oblasti musel podrobovať Splitu, ovládanému Uhorskom, znásobovalo to medzi nimi napätie. V Zadare vynakladali veľké diplomatické úsilie, aby sa vymanili spod splitskej cirkevnej jurisdikcie. Po dvadsiatich rokoch sporov⁷⁰ dosiahli svoj cieľ, keď ich zástupcovia vedení domácim správcom (*comes* Peter) a biskupom Lampridiom vyjednali u pápeža povýšenie na arcibiskupstvo. Bula pápeža Anastázia IV., zo 17. októbra 1154, vyňala Zadar spod právomoci splitského arcibiskupa a podriadila mu štyri ostrovné biskupstvá pozdĺž celého pobrežia (Osor, Krk, Rab a Hvar). V zdôvodnení rozhodnutia je vidieť benátsku intervenciu: „...po tom, ako sa Uhorsko zmocnilo arcibiskupského sídla Splitu...vznikol veľký spor, Zadarčania nemali prístup k svojmu metropolitovi... je treba zabezpečiť metropolitu mestám a biskupom, ktoré nie sú pod uhorskou nadvládou... preto bude zadarský biskup Lampridius ustanovený za arcibiskupa.“⁷¹ Čoskoro nato Benáťčania dosiahli, že zadarský arcibiskup bol podriadený patriarchovi z Grada (benátske územie), čím sa patriarcha stal prímasom Dalmácie.⁷² Bol to prvý zásah Benátok do cirkevnej organizácie v Dalmácii a priniesol im voči Uhorskú konkurenčnú výhodu. Zároveň ale vyvolal odpor u Zadarčanov, pretože vlastne anuloval ich nedávne cirkevné osamostatnenie sa. V dôsledku toho sa Zadar často búril proti nadvláde Benátok a spájal sa s ich nepriateľmi (Uhorskom). V benátskej historiografii sú jednotlivé vzbury Zadaru dokonca očíslované podobným spôsobom ako križiacke výpravy a predstavujú dôležité medzníky ich dejín.⁷³ Nový arcibiskup Lampridio sa vybral do Ríma, aby dosiahol odvolanie svojej podriadenosti gradskému patriarchovi. Namiesto toho bol nútený zložiť mu prísahu vernosti.⁷⁴

Tak sa v polovici 12. storočia sformovali v Dalmácii tri oblasti s odlišným mocensko-politickým zázemím, vlastnými arcibiskupstvami a osobitnými prírodnými podmienkami. I keď sa oblasti vplyvu striedavo prelínali, v zásade sa schéma zachovávala až do 14. storočia. Najsevernejšia oblasť (Krk, Cres, Rab) je v podstate ostrovná, pobrežie je hornaté a málo obývané. Prístup do nej bol možný len s pomocou silného loďstva a je prirodzené, že tu mali najsilnejšie pozície Benáťčania, ktorých vplyv siahal až do strednej Dalmácie po Zadar, kde sídlil arcibiskup. Hranicu s „uhorskou“ oblasťou tvorilo približne mesto Biograd na Moru, kde

⁶⁹Roku 1134 riešil zadarský *comes* Peter, *princeps totius Dalmatiae*, spor medzi dvoma klášťormi. CDCDS II, s. 44-45 (č. 43, 1134). Tohto hodnostára spomína listina z roku 1164, teda o 30 rokov neskôr, ako „*kedysi podriadeného uhorskému kráľovi*“ (...*tunc temporis sub rege ungarico erat...*) CDCDS II, s. 99-100 (č. 96, 1164). Najneskôr roku 1146 bol už Peter pod benátskou vládou, pretože datuje podľa dóžu Pietra Polaniho. CDCDS II, s. 60-61 (č. 60, 1146). S najväčšou pravdepodobnosťou dóža Polani dobyl Zadar začiatkom roku 1146, pretože podľa dostupných informácií práve vtedy prinútil so svojou flotilou k poslušnosti a spojenectvu istrijské mestá (Koper, Izola, Pula) a logicky sa potom mohol vybrať aj do Zadaru. CDCDS II, s. 57-58 (č. 55-56, december 1145). MSM I, s. 6 (č. 10-11, r. 1145). Posilnenie benátskych pozícií na Istrii sa prejavilo o štyri roky neskôr zložením prísahy vernosti a príslubom vojenskej pomoci v prípade ťaženia na Zadar od prístavov Umag, Poreč, Novigrad a Pula. CDCDS II, s. 64-67 (č. 65-68, r. 1150). Kronikár Dandolo uvádza, že v dobe nástupu pápeža Anastázia IV. (1153) bol Zadar pod benátskou ochranou. *Chronicon Venetum* Andree Danduli IX.14¹². In: GOMBOS, ref 4, tomus I, s. 61 (č. 160).

⁷⁰Prvá zmienka o zadarskom arcibiskupovi Michalovi pochádza ešte z roku 1134. CDCDS II, s. 44 (č. 43). V každom prípade ale pápežské schválenie Michal nemal, pretože roku 1139 na žiadosť uhorského kráľa Bela II. pápež Innocent II. prehlásil splitské arcibiskupstvo za metropolitné sídlo pre celú Dalmáciu, a teda aj pre Zadar. CDCDS II, s. 48 (č. 47, 23. máj 1139).

⁷¹CDCDS II, s. 76-79 (č. 78, 17. október 1154).

⁷²CDCDS II, s. 79-80 (č. 79, 22. február 1155), s. 81 (č. 80, 24. apríl 1155), s. 81-84, 13. jún 1157).

⁷³PRAGA, ref 6, s. 96. LENEL, ref 13, s. 23-24; NANI, ref 26, s. 38-39 (pozn. 1); ROMANIN, ref 11, vol. II, s. 49-50.

⁷⁴Spomína to zadarská listina o necelé polstoročie neskôr. MSM I, s. 21 (č. 30, r. 1204).

začína ploché a z vnútrozemia prístupnejšie pobrežie. Nachádzali sa v nej významné mestá Šibenik, Trogir a Split. Končila sa približne pri meste Omiš (taliansky Almissa). Najjužnejšia časť od Omiša po Bar (dnes na území Čiernej Hory) bola de facto samostatná a pod nadvládou Dubrovnickej republiky (Dubrovnik bol oddávna arcibiskupským sídlom). Dubrovnická republika ale nebola dost' silným a rovnocenným hráčom oproti Benátkam alebo Uhorsku, a bola nútená formálne sa im v niektorých obdobiach podriaďovať. Treba zdôrazniť, že ostrovy v uhorskej aj dubrovnickej pobrežnej zóne (Brač, Hvar, Korčula a Lastovo) ovládali tiež Benátčania. Zjednodušene možno teda povedať, že Dalmácia mala dve časti – sever a ostrovy patrili Benátkam a juh bez ostrovov Uhorsku.⁷⁵

M. ŠTEFÁNIK: DIE EINGANGSPHASE DES VENEZIAN-UNGARISCHEN STREITES
UM DAS GEBIET VON DALMATIEN BIS ZUR HÄLFTE DES 12. JAHRHUNDERTS

Der Jahrhunderte dauernde Kampf zwischen dem Ungarischen Königreich und der Republik Venedig um das strategische Gebiet Dalmatiens wurzelte tief in der vergangenen Entwicklung. Ursprünglich gehörten sowohl Venedig als auch Dalmatien in die byzantinische Machtsphäre. Als Venedig sich aber von diesem Einfluss schrittweise befreite und sich von der Vormundschaft der Kaiser erlöste, begann sich die Stadt um Dalmatien als Antrittsgebiet für Seefahrt und Handel mit dem Osten interessieren. Die romanischen Einwohner der Küstenstädte neigten eher zum sowohl sprachlich als auch kulturell näheren Venedig und litten unter der seeräuberischen Tätigkeit des slawischen Elementes, das in mittlerem Dalmatien (Mündung des Flusses Neretva) angesiedelt war. Aus diesem Grund baten sie um Hilfe des Dogen Pietro I. Orseol, der während des Feldzuges im Jahre 1000 die Seeräuber vernichtete und den Grundstein der venezianischen Obermacht an der Adria legte. Dalmatien bekam mit der Zustimmung des byzantinischen Kaisers einen neuen Protektoren.

In der 1. Hälfte des 11. Jahrhunderts wurde für bestimmte Zeit die byzantinische Verwaltung erneuert, in der zweiten Hälfte verstärkten sich die Eingriffe aus der Seite des Kroatischen Königreiches. Im Allgemeinen haben sich die dalmatischen Städte immer in die Hände der einen von den Konkurrenzgroßmächten übergeben. Es geschah in den Fällen, wenn sich diese aus einer anderen Seite gefährdet oder zu sehr beschränkt fühlten. Im Jahre 1075 kam aus diesem Grund zum neuen Eingriff von Venedig als Antwort auf die normandische Anwesenheit an der Küste.

Der erste ungarische Eroberungszug nach Dalmatien geschah aus Kroatien, wo die heimische Dynastie der ungarische König an dem Thron ersetzte und mittels seiner Nachfolgerschaft die dalmatische Küste beanspruchte. Am Anfang anerkannte zwar der König Koloman unentschlossen den venezianischen Dogen als Herrscher von Dalmatien, es war aber nur eine abwartende Taktik. Bald erweiterte er seinen Titel sowohl um rex Croatiae, als auch um die Zugabe et Dalmatiae. Von 1104 bis 1105 eroberte er die dalmatischen Städte Zadar, Šibenik, Trogir und Split. Nach ihrer Eroberung erteilte er den Städten verschiedene Privilegien und Ermäßigungen, die zu ihrem Verbleiben unter ungarischer Herrschaft beitragen sollten.

Während Kolomans Leben richtete Venedig keine Angriffe gegen Dalmatien. Direkt nach dem Antritt des jungen und unerfahrenen Stephan II. intensivierten sie aber den Druck. Der Doge Ordelafo Falier eroberte in mehreren Feldzügen in den Jahren 1115 – 1117 Dalmatien, während eines Scharmützels kam er aber selbst ums Leben. Sein Tod konnte doch das Schicksal des Krieges nicht mehr abwenden: Venedig wurde wieder zum Herrscher der Küste. Die nächsten Jahrzehnte wechselten sich die Angriffe aus einer als auch anderer Seite ab, wobei Venedig in mäßiger Übermacht war. Gegen Mitte des 12. Jahrhunderts formten sich schließlich drei Gebiete mit unterschiedlichen machtpolitischen Hintergründen und eigenen Erzbistümern aus. Der Norden und die Inseln gehörten Venedig und der Süden ohne die Inseln Ungarn. Das dritte Gebiet war die kleine Republik Dubrownik mit bedeutendem Ausmaß von Selbstständigkeit, die sich in einigen Zeitabschnitten einer oder anderer Großmacht formell unterwarf. Obwohl sich die Einflussbereiche abwechselnd vermischten, im wesentlichen überdauerte das Schema bis zum 14. Jahrhundert.

⁷⁵Dubrovnická oblasť vo vnímaní súčasníkov netvorila na rozdiel od dneška súčasť Dalmácie. CDCDS II, s. 133-134 (č. 129, r. 1173 – 1176).